

Особливості здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: правовий аспект

Петухов Андрій Юрійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Право	346.1:355.02(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17431615>

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу правових особливостей здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Актуальність дослідження зумовлена кардинальними змінами у правовому середовищі ведення бізнесу після введення воєнного стану 24 лютого 2022 року, що створило безпрецедентні виклики для підприємців. У роботі досліджено формування спеціального режиму правового регулювання підприємництва, який характеризується спрощеними процедурами започаткування діяльності, гнучкими механізмами державної реєстрації та пільговим оподаткуванням. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти та судову практику застосування форс-мажорних обставин. Обґрунтовано важливість консолідації зусиль суб'єктів бізнесу через партнерські відносини та міжгосподарську кооперацію для успішного функціонування в умовах війни. Надано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, спрямовані на підтримку оборонного потенціалу держави та адаптацію бізнес-моделей до воєнних реалій.

Ключові слова: підприємницька діяльність, воєнний стан, правове регулювання, спеціальний режим господарювання, форс-мажорні обставини.

Features of entrepreneurial activity implementation under martial law: legal aspect

Annotation. The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal features of conducting entrepreneurial activity under martial law conditions in Ukraine. The research is actualized by cardinal changes in the legal environment of business conduct after the introduction of martial law on February 24, 2022, which created unprecedented challenges for entrepreneurs: active combat operations, economic instability, territory occupation, production evacuations, supply chain disruptions, and limited access to financing. The work examines the formation of a special regime for legal regulation of entrepreneurship, characterized by simplified procedures for starting activities, flexible mechanisms of state registration, and preferential taxation. Key regulatory legal acts are analyzed, particularly the Cabinet of Ministers Resolution of March 18, 2022 No. 314, which allows starting entrepreneurial activity based on a free declaration without a complete package of permissive documents, and Law No. 2255-IX on combating raiding, which introduced the possibility of

¹ кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри економіки та підприємництва імені професора І.М. Брюховецького факультету Економіки і менеджменту, Сумський національний аграрний університет, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5328-4974>

automatic registration of individual entrepreneurs through electronic services. Special attention is paid to tax benefits for small business, including the cancellation of the mandatory payment of unified tax and social security contributions for first and second group entrepreneurs until the end of martial law. The legal regulation of force majeure circumstances is examined in detail, including the position of the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine regarding the recognition of military actions as force majeure and judicial practice in applying this institute. The research shows that the application of force majeure is not universal and requires proving specific impact on each individual obligation. The importance of consolidating efforts of business entities through partnership relations and inter-economic cooperation for successful functioning under war conditions is substantiated. A conclusion is made about the necessity of constant monitoring and improvement of legal regulation of entrepreneurial activity under martial law conditions, especially regarding mechanisms for supporting the state's defense potential and adapting business models to wartime realities.

Keywords: entrepreneurial activity, martial law, legal regulation, special economic regime, force majeure circumstances.

Вступ

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року кардинально змінило умови ведення підприємницької діяльності. Станом на вересень 2025 року воєнний стан в Україні продовжено до 5 листопада 2025 року, що свідчить про тривалий характер спеціального правового режиму та необхідність стабільного функціонування механізмів підтримки підприємництва. Бізнес зіткнувся з безпрецедентними викликами: активними бойовими діями, економічною нестабільністю, окупацією територій, розривом ланцюгів постачань, зниженням купівельної спроможності населення та обмеженим доступом до фінансування.

Актуальність дослідження зумовлена декількома ключовими факторами. По-перше, воєнний стан створив принципово нове правове середовище для ведення бізнесу, яке потребує комплексного наукового аналізу та систематизації. По-друге, підприємницький сектор відіграє критичну роль у забезпеченні економічної стійкості країни та підтримці її оборонного потенціалу в умовах війни. По-третє, швидкі зміни в законодавстві та поява нових правових інструментів регулювання бізнесу потребують теоретичного осмислення та оцінки їх ефективності. По-четверте, практичні потреби підприємців у розумінні нового правового режиму господарювання вимагають наукового обґрунтування оптимальних механізмів ведення бізнесу під час війни.

Особливої актуальності набуває питання правового регулювання підприємництва в умовах воєнного стану, оскільки це відносно нова ситуація для незалежної України, а існуюче законодавство потребує адаптації до воєнних реалій. Підприємці змушені шукати нові форми співпраці, адаптувати бізнес-моделі та орієнтуватися в умовах спеціального правового режиму господарювання.

Проблема полягає в тому, що традиційні механізми правового регулювання підприємницької діяльності виявилися недостатніми для ефективного функціонування бізнесу в умовах війни, що вимагає комплексного дослідження особливостей здійснення підприємництва під час воєнного стану та оцінки адекватності нормативно-правових змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану набула особливої актуальності після початку повномасштабної війни в Україні. Теоретичні основи підприємницького права розкрито у навчальному посібнику за редакцією Н. Сментини, що формує концептуальну базу для розуміння економіко-правових засад бізнес-діяльності.

Нормативно-правову основу дослідження становлять спеціальні воєнні акти: Постанова КМУ від 18.03.2022 року № 314, що регулює провадження господарської

діяльності в умовах воєнного стану, та Постанова від 06.03.2022 року № 209 щодо державної реєстрації. Важливим є новий Закон України від 09.01.2025 року № 4196-IX про особливості регулювання діяльності юридичних осіб у перехідний період, який змінює правову парадигму корпоративного управління. Антирейдерське законодавство представлено Законом № 2255-IX від 12.05.2022 року, що удосконалює механізми захисту бізнесу. Судову практику формують рішення Верховного Суду (справа № 910/9258/20) та господарських судів, зокрема Полтавської області (справа № 917/358/22), що демонструють практичне застосування воєнного законодавства. Науковий аналіз правових особливостей підприємництва у воєнний час здійснено Л. Паньковою та О. Гуцалюк, що систематизують новації правового регулювання бізнес-процесів.

Метою статті є комплексний аналіз правових особливостей здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні.

Завдання статті є наступними: дослідити нормативно-правову базу, що регламентує підприємницьку діяльність в умовах воєнного стану; проаналізувати спеціальний режим правового регулювання підприємництва та його характерні риси; охарактеризувати особливості державної реєстрації та ліцензування бізнесу під час війни; розкрити механізми податкового регулювання та пільг для суб'єктів підприємництва в воєнний період; дослідити правове регулювання форс-мажорних обставин та судову практику їх застосування; обґрунтувати значення консолідації зусиль бізнесу через партнерські відносини та міжгосподарську кооперацію; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Результати

Історія підприємницької діяльності сягає середньовіччя, коли першими підприємцями були купці, торговці та ремісники. Вершиною розвитку цієї концепції стала теорія Йозефа Шумпетера, австро-американського економіста та соціолога, яка базується на трьох принципах: революціонізація виробництва через використання нових можливостей для створення товарів новими методами, відкриття сировини, ринків чи реорганізації; універсальна функція підприємництва в будь-якій економічній системі, поєднана з управлінням, науковими розробками та маркетингом; підприємництво як елемент господарсько-політичного середовища, що визначає можливості, типи та мотивації [1, с. 6]. Ця функція вказує на напрямки державної діяльності на певному етапі розвитку та механізми підтримки бізнесу. Україна протягом століть боролася за незалежність, і реалії XXI століття знову підтверджують цю боротьбу проти російської агресії.

Конституція України у статті 42 гарантує одне з основних економічних прав – право на здійснення підприємницької діяльності, що не суперечить чинному законодавству [2]. Підприємницька ініціатива, характерна для діяльних членів суспільства, дає змогу реалізувати прагнення до забезпечення гідних умов життя через механізми, визначені державою як підприємництво. Даний принцип узгоджується з міжнародними зобов'язаннями України у сфері захисту прав людини, зокрема з положеннями Загальної декларації прав людини 1948 року. Стаття 25 цього документа встановлює право особи на життєвий рівень, достатній для забезпечення здоров'я та благополуччя як власного, так і членів сім'ї, включаючи харчування, одяг, житло, медичну допомогу та соціальні послуги, а також гарантії соціального захисту у випадках втрати працездатності, безробіття, хвороби та інших обставин, що призводять до втрати доходів з незалежних від особи причин [3]. Підприємницька діяльність переважно спрямована на генерування доходу, використання якого законодавчо не регламентується. Відповідно, отримані кошти можуть спрямовуватися як на задоволення базових потреб, так і на реалізацію

вищих потреб особистості, включаючи соціальну інтеграцію, забезпечення безпеки, освітню діяльність, наукові дослідження тощо. У деяких випадках генерування прибутку може становити самостійну мету підприємницької активності.

З введенням воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року багато компаній зіткнулися з труднощами в нормальному функціонуванні через активні бойові дії, економічну нестабільність чи окупацію регіонів, де вони працювали. Сьогодні пріоритетними є питання національної оборони, збереження суверенітету та територіальної цілісності країни. Тому належне правове регулювання бізнесу в таких умовах стає ключовим для підтримки оборонних можливостей держави. Це підкреслює важливість вивчення специфіки підприємництва під час війни. Сучасні реалії показують, що для подолання поточних викликів бізнесмени мають активно співпрацювати з іншими учасниками ринку. У воєнний період тенденції до об'єднання зусиль за регіональними чи галузевими принципами допомагають оперативно адаптуватися до виробництва товарів, які є затребуваними в цих обставинах.

Проведення господарської діяльності під час воєнного стану вимагає спеціального підходу, оскільки це відносно нова ситуація для незалежної України. Підприємці, чи то фізичні особи, чи юридичні структури, змушені встановлювати партнерства з іншими учасниками ринку, щоб подолати економічні труднощі та забезпечити виживання бізнесу. Співпраця за галузевими, регіональними чи кадровими критеріями допомагає оперативно вирішувати виробничі питання, особливо щодо товарів, які набули попиту через воєнні обставини.

Підприємництво відіграє критичну роль у підтримці економіки країни, особливо в період воєнного стану, коли посилюються проблеми для малого та середнього бізнесу, такі як розрив ланцюгів постачань, зниження купівельної спроможності населення та зменшення попиту на внутрішньому ринку. Підприємці змушені шукати нових партнерів, клієнтів і навіть можливості на зовнішніх ринках. Дослідження цієї теми є актуальним, оскільки вітчизняні науковці раніше не стикалися з подібними викликами в історії України. Мета полягає в оцінці норм чинного законодавства та напрямків регулювання бізнесу в воєнний період. Доступ до фінансування та кредитів став основною перешкодою для бізнесу з початку конфлікту, адже компанії стикаються з ризиками втрати активів, загрозами для персоналу, пошкодженою інфраструктурою та кіберзагрозами [4, с. 13].

Щоб адаптувати законодавство до поточних реалій, уряд, парламент та інші органи влади оперативно реагують на потреби бізнесу. Наприклад, 18 березня 2022 року Кабінет Міністрів прийняв постанову № 314 "Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану", опубліковану на офіційному порталі. Згідно з нею, під час воєнного стану суб'єкти господарювання можуть починати діяльність на основі безкоштовної декларації, поданої до органів ліцензування чи дозвільних структур, без отримання повного пакету документів, за винятком певних видів діяльності, перелічених у додатку 2. Цей перелік охоплює сфери, пов'язані з радіоактивними матеріалами, лісовими ресурсами, зброєю, небезпечними хімікатами, вирощуванням певних рослин та будівництвом [5].

Важливо роз'яснити поняття "особливого періоду" як основу для підприємницької діяльності. Згідно зі статтею 1 Закону України "Про оборону України" від 6 грудня 1991 року, це період, що починається з оголошення мобілізації (крім цільової) або введення воєнного стану в країні чи окремих регіонах, і включає час мобілізації, воєнний час та частину відновлювального періоду після завершення конфлікту [6]. Оскільки воєнний стан є частиною особливого періоду, господарська діяльність регулюється спеціальним режимом. За статтею 417 Господарського кодексу України, правовий режим бізнесу в воєнний стан визначається законами про оборону, забезпечення обороноздатності та

режим воєнного стану, але не повністю охоплює аспекти мобілізації, воєнного часу та відновлення [7].

Спеціальний режим господарювання має характерні риси: він вводиться для захисту суверенітету, територіальної цілісності та прав людини; діє під час мобілізації, воєнного стану чи частково у відновлювальний період; базується на спеціальних нормах права, які доповнюють загальні, оскільки останні недостатні для досягнення мети. У сучасних умовах підприємці для подолання труднощів активно встановлюють партнерства з іншими суб'єктами. Під час війни консолідація та кооперація за регіональними чи галузевими ознаками дозволяють швидко вирішувати виробничі питання для актуальних товарів. Законодавство дозволяє об'єднувати зусилля через договори або створення господарських структур, з чи без утворення юридичної особи, що посилює роль міжгосподарської кооперації.

Але з 28 серпня 2025 року Господарський кодекс України втратив чинність. Правовий режим бізнесу в Україні зараз регулюється насамперед Законом України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [8], а також відповідними нормами Цивільного кодексу України та іншими законами, що визначають діяльність юридичних осіб.

Державна реєстрація бізнесу в умовах воєнного стану регулюється постановою Кабінету Міністрів № 209 від 6 березня 2022 року "Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану". Для включення до ЄДРПОУ суб'єкт подає облікову картку та документи до органу статистики протягом 10 днів після реєстрації, де присвоюється ідентифікаційний код та класифікаційні ознаки, які зберігаються протягом усього існування. Заявник може подавати документи електронно через пошту чи інші засоби, з дотриманням правил електронного документообігу, підписуючи копії кваліфікованим електронним підписом. Посадовець перевіряє підпис через офіційний сайт центрального органу та фіксує результати в реєстрі, за винятком випадків відсутності доступу.

Щоб запобігти рейдерству, 12 травня 2022 року прийнято Закон № 2255-IX "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству". Тепер фізичні особи можуть реєструватися підприємцями, змінювати відомості чи припиняти діяльність автоматично через Єдиний державний веб-портал електронних послуг без участі реєстратора, за винятком випадків припинення через смерть чи зникнення. Для юридичних осіб можлива реєстрація на основі модельного статуту, зміни відомостей без рішення учасників (наприклад, місцезнаходження, види діяльності, контакти), але заборонено змінювати місцезнаходження на території активних бойових дій чи окупації. Зміни, що потребують рішення учасників (крім статутного капіталу чи складу), можливі за одностайної згоди, підтвердженої електронними підписами, так само як і рішення про припинення [9].

Через воєнний стан обмежено роботу Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, а питання реєстрації врегульовано постановою № 209. У воєнний період та місяць після нього реєстрація проводиться з особливостями: Міністерство юстиції обмежило коло реєстраторів, які можуть вносити дані, і постійно оновлює їх перелік для дій щодо припинення діяльності. Припинення для фізичних осіб-підприємців визнане невідкладним і дозволене попри обмеження реєстру [10]. Зміни відомостей для фізичних осіб через портал "Дія" проводяться невідкладно без плати, з розподілом заяв пропорційно навантаженню реєстраторів. Фізичні особи можуть подавати заяви про припинення особисто з документами або електронно через "Дія", з розглядом протягом 24 годин.

З початку війни внесено зміни до Податкового кодексу щодо оподаткування фізичних осіб-підприємців. Для першої та другої груп з 1 квітня 2022 року сплата єдиного податку та ЄСВ стала необов'язковою до скасування воєнного стану, а ЄСВ – ще 12 місяців після; податки за ці місяці не стягуються [11]. Для третьої групи ЄСВ необов'язковий, а також звільнено від сплати за мобілізованих працівників до ЗСУ чи територіальної оборони.

Через агресію Росії бізнес не може виконувати зобов'язання, але форс-мажор не засвідчується автоматично за загальними ситуаціями. Торгово-промислова палата України в листі від 28 лютого 2022 року визнала події з 24 лютого 2022 року форс-мажорними для суб'єктів бізнесу та фізичних осіб за договорами чи зобов'язаннями, якщо виконання стало неможливим через ці обставини [12]. Форс-мажор не звільняє від обов'язків, а лише відкладає їх і скасовує санкції за прострочення. Воєнний стан не є універсальною підставою для відстрочки, якщо не перешкоджає виконанню. Для сертифіката подається заява з документами до ТПП, з тарифами залежно від терміновості; розгляд – 7 днів для бізнесу, 21 для фізичних осіб, але може затягнутися.

Верховний Суд у справі № 910/9258/20 наголошує, що форс-мажор не є преюдиційним, і сторона мусить довести його вплив саме на конкретне зобов'язання; тягар доказування на порушнику [13]. У практиці, як у справах Господарського суду Полтавської області № 917/358/22 та № 917/461/22, агресія може застосовуватися як форс-мажор, але не для боргів, що виникли до 24 лютого 2022 року [14]. Таким чином, агресія є форс-мажором, але не універсальним; лист ТПП не є єдиним доказом. Суд оцінює сертифікат у комплексі з іншими доказами, враховуючи ризики, договірні положення та обставини сторін. Рекомендується деталізувати в договорах відповідальність за форс-мажор для уникнення спорів [15].

Висновки

Проведене дослідження показало, що умови воєнного стану кардинально трансформували правове середовище підприємницької діяльності в Україні, створивши потребу у формуванні спеціального правового режиму господарювання. Цей режим характеризується спрощеними процедурами започаткування бізнесу, гнучкими механізмами державної реєстрації та системою податкових пільг для підтримки підприємництва.

Держава продемонструвала оперативність у адаптації нормативно-правової бази до воєнних реалій. Постанова КМУ від 18 березня 2022 року № 314 створила правові передумови для започаткування підприємницької діяльності на основі безкоштовної декларації без повного пакету дозвільних документів. Закон № 2255-IX про протидію рейдерству запровадив механізми автоматичної реєстрації фізичних осіб-підприємців через електронні сервіси, що значно спростило процедури ведення бізнесу.

Система податкових пільг для малого бізнесу, включаючи скасування обов'язковості сплати єдиного податку та єдиного соціального внеску для підприємців першої та другої груп, створила економічне підґрунтя для виживання та розвитку малого підприємництва в умовах війни.

Правове регулювання форс-мажорних обставин, попри визнання воєнних дій Торгово-промисловою палатою України як форс-мажорних обставин, потребує індивідуального доведення впливу на конкретні зобов'язання. Судова практика демонструє, що застосування інституту форс-мажору не є універсальним і вимагає комплексної оцінки обставин кожної справи.

Дослідження виявило критичну важливість консолідації зусиль суб'єктів підприємництва через партнерські відносини та міжгосподарську кооперацію. У воєнних умовах об'єднання бізнесу за галузевими та регіональними принципами

дозволяє оперативно адаптуватися до виробництва затребуваних товарів та послуг, особливо тих, що підтримують оборонний потенціал держави.

Втрата чинності Господарського кодексу України з 28 серпня 2025 року та введення в дію Закону № 4196-IX створили нову правову парадигму регулювання діяльності юридичних осіб, що потребує подальшого наукового аналізу та практичної адаптації.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності постійного моніторингу та аналізу ефективності правових механізмів підтримки підприємництва в умовах воєнного стану, розробці рекомендацій щодо вдосконалення механізмів міжгосподарської кооперації та створення правових інструментів для посилення участі бізнесу у забезпеченні оборонного потенціалу держави.

Список використаних джерел

1. Економіка та організація підприємницької діяльності: навч. посіб / За заг. ред. д.е.н. Н.В. Сментини. К: ФОП Гуляєва В.М, 2019. 320 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
3. Загальна декларація прав людини. ООН. 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.09.2025).
4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с. 4
5. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.09.2025). 5
6. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. ст.106. 6
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. № 19-20. № 21-22. ст.144 (втрата чинності від 28.08.2025). 7
8. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9+%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D0%BC+%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83+#Text> 8
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025). 9
10. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.09.2025). 10
11. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011, № 13-14. № 15-16. № 17. ст.112. 11
12. Лист Торгово-Промислової Палати від 28 лютого 2022 року 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 09.09.2025). 12
13. Постанова від 01.06.2021 № 910/9258/20 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL:

- https://verdictum.ligazakon.net/document/97350258?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12 (дата звернення: 12.09.2025). 13
14. Рішення Господарського суду Полтавської області від 26.07.2022 № 917/358/22. URL: <https://pl.arbitr.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2025). 14
15. Панькова Л.О., Гуцалюк О.В. Підприємницька діяльність в Україні в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 220-223. 15